

Prof. ThDr. Július Filo, Dr.h.c.,
Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Oponentský posudok habilitačnej práce:

Dr. Tabita Landová: Liturgie Jednoty bratrské (1457 – 1620)

Cieľ habilitačnej práce:

Autorka vysvetľuje cieľ svojho bádania na jednej strane ako vedecký vo vzťahu ku liturgickej histórii, na druhej strane ako prakticko – liturgický vo vzťahu k zlepšeniu bohoslužobnej úrovne súčasných členov Českobratskej evanjelickej cirkvi. Aký bol bohoslužobný život starej Jednoty bratskej, to je základná otázka, ktorá vedie autorku ku vedeckému preskúmaniu poukazov, ktoré sa objavujú v 20. storočí a dosvedčujú, že českí bratia nadväzovali na predreformačnú liturgickú tradíciu. Autorka by chcela korigovať bežné nazeranie, že liturgická tradícia starej Jednoty bratskej bola veľmi jednoduchá podobne ako u radikálnych husitov. Autorka sa rozhodla spracovať túto tematiku monografickým spôsobom. Jej cieľ snáď najkonkrétnejšie vyjadruje v slovách, že sa chce pokúsiť aspoň v niektorých základných rysoch zrekonštruovať liturgický život staré Jednoty bratskej.

Autorkine vysvetlenia cieľov pre predkladaný výskum otvára ďalšiu dôležitú rovinu: autorka je vedená presvedčením, že poznanie dejín a konkrétnych koreňov liturgickej tradície je potrebné pre pochopenie súčasného bohoslužobného života a okrem toho sa môže stať významnou inšpiráciou pre inováciu v zmysle liturgickej renesancie.

Do akej miery mieni autorka naznačiť, alebo rozpracovať dôsledky svojich odhalení pre súčasnosť, autorka v úvode práce ncnaznačuje a táto otázka ostáva predmetom záujmu pre kritického skúmateľa pri čítaní jej práce.

Upresnenie cieľov a metodika výskumu:

To, že projekt a nakoniec aj monografia vznikli v kontexte vedeckého grantového projektu, je cennou informáciou aj preto, že sa tým naznačuje súčasná relevantnosť tematiky a širší vedecký dosah už v čase vzniku grantového výskumu.

Autorka v stati 1.2. spresňuje predmet svojho výskumu, informuje o zvolenej metodike a zdôvodňuje štruktúru štúdie.

Predmetom výskumu je liturgia českej a moravskej vetvy Jednoty bratskej od jej počiatku v roku 1457 až po bitku na Bielej hore v roku 1620, ktorá ukončila jej existenciu v Čechách a na Morave. Autorka vymedzuje chápanie pojmu „liturgia“, v ktorom sa mieni pohybovať od historických východísk až po teologické chápanie, pri ktorom „verejnú bohoslužbu“ vysvetľuje obsahovo dvoma rovnocennými obsahovými prvkami: ako Božiu službu pre ľud rovnako ako službu ľudu Bohu. Pri tejto dvojitosti sa v evanjelickej liturgike¹ zvykne jasne dávať do popredia to, že Boh slúži svojmu ľudu darmi milosti v kontexte služieb Božích.² Ako odpoveď na túto skutočnosť prichádza služba oslavy Boha ľuďom v kontexte Služieb Božích. Takéto zoradenie dôrazov vyznieva ako prijateľné aj na pozadí základných výsledkov autorkinej štúdie. V stati 3.1 autorka vysvetľuje rozlišovanie medzi vecami podstatnými, služobnými a prípadnými. Lukáš Pražský podčiarkol dôležitosť objektívnych Božích skutkov spásy, ale z vecí podstatných nevytesnil ani ich subjektívne privlastnenie človekom, ktoré sa uskutočňuje vo viere, láske a nádeje (s. 72)³ Predsa však pri týchto dvoch skutočnostiach možno hovoriť o poradí ich dôležitosti, ktoré sa v liturgii – pri Službách

¹ možno najmä vychádzajúcej z luteránskej tradície

² Preto je tiež lepšie hovoriť o Službách Božích a nie nábožensko-historicky neutrálne o bohoslužbe.

³ Podobne Confessio Augustana XIII zdôrazňuje pri sviatostiach prijatie vierou ako podmienku platnosti a správneho užívania.

Božích, stáva skutočnosťou. (Bolo by zaujímavé poznať autorkin názor na túto skutočnosť pri obhajobe).

Autorkin záujem sa sústreďuje na skutočnosť, že prinajmenšom od čias Lukáša Pražského jednota bratská dbá o liturgickú podobu služieb Božích pri „bohoslužbe Slova a sviatostí a pri ďalších služobnostiach“. Jedna z centrálnych otázok pri tom je: do akej miery možno vývoj pokladať za kontinuálny. Autorka chce verifikovať publikované názory autorov (ako napr. Bednář), ktorý vidí vo vývoji eucharistickej liturgie od najstaršej doby až po rok 1620 znaky continuity. To isté sa má vzťahovať na ďalšie sviatosti a na širší historický kontext liturgie starej Jednoty bratskej v súvisi s rímskokatolíckym, utraqistickým, reformovaným a luteránskym kontextom.

Autorka chce pre svoju prácu požiť ako základnú historickú metódu. Práca má skutočne predovšetkým charakter zistenia historických skutočností, ich systematické historické a teologické predstavenie a autorka si kladie často ako cieľ preveriť publikované názory vo vzťahu k skúmanému historickému predmetu. Predsa však autorka mieni uplatňovať tiež metódy sémiotickej analýzy, ktorá jej umožní porozumieť podobe služieb Božích a ich zmyslu prepojením vonkajších prvkov s príslušnými obsahovými prvkami. Tento prístup určite, hoci to autorka nezdôrazňuje, je efektívnou cestou pre pochopenie liturgického diania v nových historických dobách, a tak vyjadriť odkaz danej doby pre napr. našu dobu.

Obsah habilitačnej práce:

Práca je podľa informácie na s. 26 členená do 12 kapitol. Podľa obsahu v úvode publikácie ich je len 11. Kapitoly sú zoradené logickým spôsobom nemajú však rovnaký charakter a ani závažnosť pre sledovanie cieľa habilitačnej práce.

Z hľadiska sledovania cieľa vytvárajú druhá, (historická) a tretia (teologická) kapitola, viac ako potrebné predpoklady pre pochopenie ďalšieho výskumu. Pri 3. teologickej kapitole práce autorka systematickým spôsobom načrtáva základ liturgickej teológie a v 4. kapitole, ktorá má rovnako základný význam pre prácu, následne predstavuje bratskú bohoslužbu slova, pokiaľ ide o jej chápanie, štruktúru a jednotlivé prvky. Podľa autorkinho plánu (s. 26) v ďalších siedmich kapitolách autorka bude analyzovať zachované agendy a liturgické formuláre k siedmim sviatostiam resp. služobnostiam. Získané poznatky autorka systematickým a prehľadným spôsobom predstavuje v závere práce (s. 341 – 5), ktorý je cenným zhrnutím rozhodujúcich poznatkov výskumu. V tejto časti autorka zároveň hodnotí dosiahnutý bádateľský úspech, poukazuje na otvorené otázky a naznačuje možnosť pokračovať vo výskume v otázkach, ktoré nie sú dostatočne osvetlené.

Jednotlivé kapitoly autorka spracováva s chvályhodnou dôslednosťou a otvorenosťou. Tým sa jej práca stáva cenným prameňom pre výskum historických koreňov liturgie nie iba „starej Jednoty bratskej“, ale je cenným podnetom pre liturgiku protestantských cirkví.

Odborný materiál, ktorý autorka dáva svojou publikáciou k verejnému vedeckému teologickému využitiu, prináša viaceré výzvy a otvára otázky, z ktorých niektoré chcem stručne pomenovať.

Zaradenie a spôsob rozpracovania jednotlivých kapitol vytvára určitý obraz o závažnosti jednotlivých tém. Bohoslužba českých bratov, ktorú popisuje autorka predovšetkým v 4. kapitole,⁴ sa vyznačuje podľa zistenia autorky predovšetkým dôrazom na čítanie Písma a kázň v zrozumiteľnom jazyku ľudu. Od Lukáša Pražského sa texty ku kázňam vyberali podľa starocirkevných perikop. Ďalšou časťou pravidelnej bohoslužby sú spoločné a individuálne modlitby a spev. Dôležitým obsahovým dôrazom pravidelných služieb Božích je poukaz na zmluvu, ktorá bola uzavretá v krste. Z toho sa dá usudzovať, že pri klasickom členení hlavných častí služieb Božích na ordinárium a proprium máme

⁴ bohoslužby sa do určitej miery týkajú aj všetky ostatné kapitoly pokiaľ sa sviatosti a služobnosti uskutočňovali v kontexte nedeľných a slávnostných služieb Božích.

dočinenia s propriovými prvkami. Určitý náznak prítomnosti ordináriového komponentu naznačuje autorka (s. 110) citátom z listu Mateja Cyra, kde sa spomína Credo vo forme piesne „Mý všickni věříme“ ako súčasť služieb Božích po prečítaní evanjelia. Čo sa stalo s ostatnými ordináriovými časťami, ktoré tvorili v danom čase základ európskej omše, na to autorka v relevantnej stručnej stati (s. 110 – 111) neodpovedá.

Podľa bežných poznatkov⁵ „Cirkvi reformácie pokiaľ sa opierali o tradíciu európskej omše, spevy ordinária nie lenže preberali a v cirkevných zboroch ich v nemčine a zjednodušene používali, ale tiež obohacovali cirkevnými piesňami.“

Najväčší priestor, obsahovo i formálne dostáva v autorkinej štúdií zaslužené všestranná analýza Večere Pánovej (199 – 268). Autorka sa venuje otázkam dogmatickým, liturgickým, prakticko – teologickým a obsahovým v súvisi s duchovným úžitkom, ktoré Večera Pánova prináša. Túto stať pokladám obsahovo za centrálu a snád' aj najcennejšiu z hľadiska odkazu skúmaného obdobia.

Autorka najprv analyzuje jednotlivé agendy, v ktorých nachádza cenný historický materiál. Predstavuje frekvenciu prisluhovania a analyzuje neverbálne prvky eucharistickej liturgie a venuje sa hymnologickým otázkam v súvisi s touto sviatosťou. Za veľmi cennú pokladám stať, v ktorej autorka analyzuje teologické motívy liturgie sv. Večere Pánovej. (Anamnéza Ježišovej smrti, Duchovné spoločenstvo s Kristom, Vďakyvzdanie a požehnanie, Spoločenstvo veriacich, Duchovné nasýtenie, Odpustenie hriechov, Posilnenie na ceste do Božieho kráľovstva, Obet' veriacich s analýzou motívu obeti v bratskej liturgii). Večera Pánova je ako viditeľné slovo chápaná podľa horeuvedených tém ako potrebné Božie dielo, ktoré prináša jednotlivcom a spoločenstvu cirkvi veľký úžitok cez bohoslužobný život cirkvi.

Veľmi prekvapivo preto pôsobí informácia o tom, že hoci sa vysluhuje ľudu podľa jeho potreby, obvyklou praxou však je, že sa vysluhuje iba štyrikrát do roka. Autorka konštatuje (s 341) že hoci sa bratia kriticky vyjadrovali o katolíckom chápaní sviatostí, v niektorých prípadoch predsa len nadviazali na predreformačné cirkvi, podržali sedem sviatostí, zachovali zhodnú základnú štruktúru liturgie. V tomto prípade, pri frekvencii zaraďovania sv. Večere Pánovej v cirkevnom roku, treba zrejme konštatovať dramatickú diskontinuitu oproti predreformačnému obdobiu.

Vzhľadom na to, že aj v súčasnosti je táto téma v ev. liturgike veľmi aktuálna a návrat sviatosti sv. Večere Pánovej do rámca služieb Božích je dôležitým cieľom mnohých evanjelických cirkví, bolo by potrebné vysvetliť rozhodnutie starej jednoty bratskej v otázke frekvencie ponuky Večere Pánovej.

Vzácnou časťou práce sú prílohy, ktoré dovoľujú pochopiť a preveriť autorkine zistenia v historických materiáloch, ktoré autorka zozbierala a ponúkla na 120 stranách odborníkom pre ďalšie skúmanie.

Formálne hodnotenie:

Práca má rozsah 345 strán, pokiaľ ide o monografickú časť. Prílohy rozširujú publikáciu na 510 strán. Autorka vysvetľuje svoje koncepty logicky a zrozumiteľne. Na 30 stranách v závere predstavuje zoznam prameňov a literatúry. Treba oceniť členenie do skupín, ktoré prezrádzajú autorkine ocenenie hodnoty jednotlivých rukopisných a literárnych materiálov, ktoré slúžili pri tvorbe jej práce. Je výborné, že autorka v závere vytvára register citovaných autorov, vzhľadom na závažnosť skúmanej problematiky. Je škoda, že autorka nepodáva aj register významných pojmov a biblických miest. Autorka sa opiera o odborné názory v relevantnej oblasti tak, že na ne v hojnej miere odkazuje „pod čiarou“, kde tiež uvádza ďalšie relevantné odkazy. Vzhľadom na veľký rozsah, ktorú práca predstavuje, sa autorka rozhodla číslovať jednotlivé odkazy vždy nanovo podľa kapitol. .

⁵ KALB, Friedrich: Grundriss der Liturgik s. 84

Záverečné hodnotenie

Autorka analyzovala a systematickým spôsobom predstavila historický materiál, ktorý je z hľadiska liturgickej vedy cenným východiskom pre pochopenie historických koreňov, rozhodnutí reformačných otcov a pre hľadanie cesty inovácie bohoslužobného života v našej dobe. Autorkine vývody na niektorých miestach indikujú možnosť prehodnotiť postoje súčasnej cirkvi na pozadí historického hľadania a rozhodnutí. Autorka však túto úlohu kladie skôr ako možnosť pre ďalšie skúmanie pred kritického čitateľa.

Autorka splnila cieľ, ktorý si určila ako prvoradý: „pokúsiť aspoň v niektorých základných rysoch zrekonštruovať liturgický život starej Jednoty bratskej“. Preukázala schopnosť samostatnej tvorivej vedeckej práce. Zoznámila sa s doterajším výskumom sledovanej tematiky a nadviazala naň. Poukázala tiež na to, ako v samostatných prácach sama už riešila niektoré dlhšie otázky v súvisi so skúmanou tematikou. Predstavila kriticky otvorené otázky výskumu. Za veľmi dôležité pokladám, že autorka vydala svoju prácu tlačou, a tak sa spĺňa predpoklad možnosti verejného posúdenia diela a šírenia poznatkov.

Habilitačnú prácu hodnotím pozitívne a odporúčam habilitačnej komisii, aby ju prijala ako základ pre habilitačné konanie.

Otázky pre obhajobu:

1. Čo sa stalo s typickými ordináriovými komponentami služieb Božích v službách Božích v starej Jednote bratskej? Boli jednoducho vypustené?
2. Ako autorka vysvetľuje na pozadí vysokého hodnotenia duchovného požehnanie Večere Pánovej, ktorého si boli tak jasne teológovia Jednoty bratskej vedomí, rozhodnutie starej Jednoty bratskej určiť frekvenciu ponuky Večere Pánovej len na 4 do roka v bohoslužobnom spoločenstve? Čím vysvetľuje túto zjavnú a paradoxnú diskontinuitu vývoja?
3. Ktoré prvky liturgie starej Jednoty bratskej, ktoré originálnym spôsobom autorka poodhalila, by v súčasnosti podľa autorky mali inšpirovať ku liturgickej obnove v kontexte jej dnešnej cirkvi? Prečo by sa to malo stať a akým spôsobom?

V Bratislave 14.9.2018

Prof. ThDr. Július Filo, Dr. h.c.
filo@fevth.uniba.sk
Evanjelická bohoslovecká fakulta UK
Bartókova 8
Katedra praktickej teológie
811 06 Bratislava
Slovenská republika